

АНАЛІЗ ПЕРЕВАГ ТА НЕДОЛІКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄДИНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

С.Я. Ліпкевич

Львівський університет бізнесу та права

У статті наведений аналіз переваг та недоліків економічної інтеграції України в Єдиний економічний простір. Визначено основні проблеми інтеграційної політики України. Особлива увага приділялася зовнішньоторгівельним відносинам України з Росією як основним торговельним партнером. Наведено аргументи за і проти входження України у єдиний економічний простір.

Ключові слова: економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, митний союз, Єдиний економічний простір, європейський ринок.

The article considers modern scientific approaches to harmonization of interregional mutual relations in Ukraine. It defines legal principles for agencies of internal affairs in order to increase the efficiency of their activities in this field.

Key words: region, regionalism, regional policy, interregional mutual relations, territorial integrity, agencies of internal affairs, separatism.

Вступ. Важливим напрямом інтеграційних зусиль України у контексті реалізації свого транзитного потенціалу стала її участь у реалізації проекту щодо створення Єдиного економічного простору у складі Білорусії, Казахстану, Росії та України.

Під єдиним економічним простором сторони домовляються розуміти економічний простір, який об'єднує митні території чотирьох країн, де діють механізми регулювання економіки, що побудовані на єдиних принципах і забезпечують вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та робочої сили, а також здійснюються єдина зовнішньоторгова та узгоджені податкова, грошово-кредитна й фінансово-валютна політики. Єдиний економічний простір створюється з метою розвитку торгівлі та здійснення взаємних інвестицій, що повинні забезпечити сталий розвиток економік сторін на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права (у тому числі правил і принципів СОТ), а також розвитку економічного потенціалу і конкурентоспроможності економік країн, які утворюють Єдиний економічний простір на зовнішніх ринках. Крім того, до основних завдань Єдиного економічного простору входять формування єдиних принципів регулювання діяльності природних монополій (зокрема, у сфері залізничного транспорту, магістральних телекомунікацій, транспортування електроенергії, нафти й газу), забезпечення недискримінаційного доступу до послуг їх об'єктів та єдиних тарифів на них.

Постановка проблеми. Поетапне вирішення завдань поглиблення інтеграції обумовлюється виконанням державами-учасницями взятих зобов'язань та фактичним вирішенням таких завдань:

- формування зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень, що передбачає незастосування у взаємній торгівлі антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних захисних заходів на базі проведення єдиної політики в галузі тарифного і нетарифного регулювання, єдиних правил конкуренції, застосування субсидій та інших форм державної підтримки;
- уніфікація принципів розробки та застосування технічних регламентів і стандартів, санітарних і фітосанітарних норм;
- гармонізація макроекономічної політики;
- створення умов для вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили;

- гармонізація законодавств держав-учасниць у тій мірі, в якій це необхідно для функціонування Єдиного економічного простору, включаючи торгівлю і конкурентну політику;
- формування єдиних принципів регулювання діяльності різних монополій (у сфері залізничного транспорту, магістральних телекомунікацій, транспортування електроенергії, нафти, газу та інших сферах), єдиної конкурентної політики та забезпечення недискримінаційного доступу та однакового рівня тарифів на послуги суб'єктів різних монополій [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання багатовекторності інтеграційного розвитку України, співробітництва в межах Єдиного економічного простору знайшли відображення в численних роботах І. Бураковського [2]; А.В. Гальчинського, В. Геєця [3]; Ю.Г. Козака, Д.Лук'яненка, Ю.В. Макогон [4]; А.П. Румянцева, Г.Н. Климка, В.В. Рокоча [5]; А.С.Філіпенка, О.І. Рогача, О.І. Шниркова [6, 7]; С. Фоміна [8, 9] та інших.

Однак, розгляд проблеми інтеграційного середовища України, на думку автора, досі не носить комплексного характеру, який дозволив би оцінити всі переваги і недоліки здійснення векторів інтеграційного розвитку, а також переваги чи загрози для України.

Постановка завдання. Наукове завдання статті полягає у виявленні особливостей, стану та перспектив розвитку співробітництва української держави з Білорусією, Казахстаном та Росією, а також з'ясування впливу даного співробітництва на інтеграційну політику України.

Виклад основного матеріалу. Вибір оптимального для України інтеграційного рішення вступу в Єдиний економічний простір є непростим, неоднозначним: потрібно врахувати цілу низку внутрішніх і зовнішніх факторів, оскільки це питання цікаво розглянути з урахуванням світового досвіду та зовнішньоекономічних інтересів України.

Одним з актуальних для України питань стосовно формування Єдиного економічного простору є вибір оптимальної форми інтеграції в Єдиний економічний простір. Така можливість передбачена Статтею 5. Угоди про формування Єдиного економічного простору: “Єдиний економічний простір формується поетапно, з урахуванням можливості різнорівневої і різношвидкісної інтеграції” [1].

Інтеграція України з країнами Єдиного економічного простору може значно підвищити конкурентоспроможність українських товарів на світових ринках через реалізацію конкурентних переваг угруповання. Про підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на ринках країн-членів Єдиного економічного простору свідчить стан зовнішньої торгівлі України у 2009р., де експорт до країн Єдиного економічного простору мав вирішальний характер за умов значного його скорочення до країн Європейського Союзу (табл. 1).

Порівнюючи показники зовнішньої торгівлі України з країнами Європейського Союзу та Єдиного економічного простору слід зазначити, що в 2008р. спостерігалася тенденція до переорієнтації українського експорту з європейського напряму на ринки країн Єдиного економічного простору. В свою чергу це дало можливість покращити торговельний баланс України з країнами Єдиного економічного простору і призвело до підвищення рівня зовнішньоторгівельної безпеки України. Так, сальдо торговельного балансу України у торгівлі з Європейським Союзом у 2009 році зменшилось у 6,5 раз по відношенню до даних 2008 р., а у торгівлі з країнами Єдиного економічного простору, за той же період, зменшилось на 15 %. Коефіцієнт покриття імпорту експортом (граничне значення якого дорівнює 1) мав таку ж тенденцію. В 2009 р. даний показник у торгівлі з Європейським Союзом становив 0,9 і зменшився на 0,2 у порівнянні з даними 2008р., з країнами Єдиного економічного простору 0,6 і зріс на 0,1. Зовнішньоторгівельний оборот України зріс як у торгівлі з країнами Європейського Союзу, так і з країнами Єдиного економічного простору хоча темпи зростання значно різнились і становили відповідно 110 % і 116 % по відношенню до даних 2008 р.

**Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України
з країнами Єдиного економічного простору та Європейського Союзу у 2008–2009рр.**

	Експорт		Імпорт		Сальдо		Зовнішній торгівельний оборот		Коефіцієнт покриття імпорту експортом	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Всього	32666,1	34286,8	28996,8	36141,1	3669,3	-1854,3	61662,9	70427,9	1,1	0,95
Країни ЄС (25)	9779,3	9209,2	9373,6	11873,9	405,7	-2664,7	19152,9	21083,1	1,04	0,8
Країни СЕП	7062,4	9055,8	12738,4	13969,7	-5676	-4913,9	19800,8	23025,5	0,5	0,6
Білорусь	550,8	892	538,1	939,9	12,7	-47,9	1088,9	1831,9	1,02	0,9
Казахстан	622,9	668	388,5	186,4	234,4	41,6	1011,4	854,4	1,6	3,6
Російська Федерація	5888,7	7495,8	11811,8	12843,4	-5923,1	-5347,6	17700,5	20339,2	0,49	0,58

Особливо критична ситуація в 2009 р. для України мала місце у торгівлі продукцією машинобудування. Через падіння виробництва у галузі різко скоротилися обсяги українського експорту цієї продукції. На ринках країн Єдиного економічного простору експорт продукції машинобудування зріс з 1637,8 млн. дол. США за 9 міс. 2008 р., до 1985,6 млн. дол. США за 2009 р. Водночас на західноєвропейському векторі відбулося скорочення експорту цієї продукції з 1295,2 млн. дол. США в 2008 р. до 559,5 млн. дол. США у відповідному періоді 2009 р.

Отже, для забезпечення економічної безпеки, Україні необхідно приділяти особливу увагу країнам-членам Єдиного економічного простору, враховуючи те, що країни Європейського Союзу використовують українські ринки, насамперед, для нейтралізації кризових явищ у власних економіках [5]. Експортний потенціал України ефективно може реалізовуватися на ринках СНД, що вимагає від України виваженої інтеграційної політики.

На думку експертів, Єдиний економічний простір було створено, в першу чергу, для розбудови двосторонніх зв'язків між Україною та Росією, отже, потрібно проаналізувати зовнішньоторгівельні відносини між країнами як основний фактор інтеграції.

За 5 місяців 2009 р. в українсько-російських торгівельних відносинах зберігається тенденція останніх років – зростання обсягів торгівлі товарами. У торгівлі товарами Україна втратила позитивну тенденцію 2009 р. – зростання більш високими темпами українського експорту у порівнянні з російським імпортом. За 5 місяців 2008 р. експорт українських товарів до РФ в порівнянні з аналогічним періодом 2009р. зріс на 5,1 %, а імпорт з РФ – 13,6 % (відповідно в січні-травні 2009 р. ці показники становили 25,8 % і 11,6 %). В результаті негативне торгівельне сальдо за перші 5 місяців 2009 р. у порівнянні з відповідним періодом 2008 р. збільшилося на 5,1 млрд. дол. США (табл. 2).

Найбільш критична ситуація для України на російських ринках склалася у торгівлі продовольчими товарами. Якщо в січні-травні 2008 р. частка продуктів тваринного походження в товарному експорті України до РФ становила 7,9 %, то у січні-травні 2009 р. вона дорівнювала лише 1,5 %. Найбільших втрат Україна зазнала у торгівлі м'ясомолочними продуктами. Зокрема, поставки м'яса та субпродуктів на російський ринок з початку 2008 р. з України фактично припинилися, експорт молочної продукції значно скоротився (з 143,9 млн. дол. США до 42,8 млн. дол. США або в 3,4 рази). Хоча стверджувати про відмову РФ від українського імпорту цих товарів завдяки значному зростанню продукції власного виробництва малоймовірно. За даними Федеральної служби державної статистики РФ темпи зростання виробництва м'яса у першому півріччі 2009 р. становили лише 103,6 %. При цьому слід враховувати, що в Росії у першому півріччі відбулося скорочення поголів'я ВРХ на 5,3 % у порівнянні з аналогічними даними за аналогічною датою 2008 р. Виробництво молока в РФ в

першому півріччі 2009 р. скоротилося на 0,3 %. За даними експертів російського Центру соціальних досліджень та інновацій в першому півріччі 2009 р. на імпорту м'яса в РФ витрачено більше коштів, ніж виділено на рік по національному проекту підтримки агропромислового комплексу [9].

Таблиця 2

**Зовнішня торгівля товарами України з Росією за 5 місяців 2008 р.
у порівнянні з 5 місяцями 2009р. (млн. дол. США)**

Розділ УКТ ЗЕД	січень-травень 2008 р.			січень-травень 2009 р.			5 міс. 2009 р. у відношенні до 5 міс. 2008 р., у %		
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо
I	196,8	13,7	183,1	44,0	24,4	19,6	22	177	10
II	14,8	13,2	1,6	24,3	24,1	0,2	163	183	10
III	49,8	3,3	46,5	35,8	4,6	31,2	71	140	67
IV	249,9	121,8	128,1	212,1	134,0	78,1	84	110	60
V	119,6	2921,2	-2801,6	91,9	2993,7	-2901,8	76	102	103
VI	184,1	210,8	-26,7	214,7	279,6	-64,9	116	132	241
VII	79,8	166,1	-86,3	116,4	173,0	-56,6	145	104	65
VIII	0,4	1,2	-0,8	0,8	2,6	-1,8	170	219	249
IX	5,0	10,6	-5,6	7,5	23,3	-15,7	151	220	282
X	122,3	105,6	16,7	142,0	127,0	15	116	120	90
XI	25	38,5	-13,5	29,6	41,8	-12,2	118	108	90
XII	2,7	1,4	1,3	7,9	1,4	6,5	294	100	501
XIII	41,8	45,4	-3,6	49,8	68,7	-18,9	119	151	519
XIV	-	-	-	4,8	6,3	-1,5	145	20	-
XV	769,0	445,8	323,2	894,7	536,0	358,7	116	120	111
XVI	481,3	370,1	111,2	548,7	499,3	49,4	114	134	44
XVII	313,1	253,4	59,7	376,1	423,4	-47,3	120	166	-79
XVIII	17,0	30,2	-13,2	24,4	37,9	-13,5	143	125	102
XIX	-	-	-	7,1	25,2	-18,1	-	-	-
XX	23,4	8,5	14,9	27,7	17,0	10,7	118	204	70
XXI	0,005	0,5	-0,495	0,001	0,05	-0,049	26	12	11
ТПП	0,5	2,4	-1,9	1,9	4,6	-2,7	397	191	140
Різне	26,1	30,4	-4,3	-	-	-	-	-	-
Всього	2722,4	4794,1	-2071,7	2862,2	5448,0	-2585,8	105,	113,64	124,8

Розраховано за даними Держкомстату України

Значно скоротилися обсяги експорту жирів та олії (на 29 %), готових харчових продуктів з м'яса (на 52,4 %), цукру та кондитерських виробів з цукру (на 42,7 %).

Негативні тенденції простежуються і в торгівлі товарами машинобудування. Порівняння темпів зростання експорту та імпорту цих товарів за 5 місяців 2008 р. з аналогічним періодом 2009 р. не на користь українських експортерів. Про це свідчить динаміка коефіцієнту покриття імпорту експортом по товарах машинобудування. Він зменшився з 1,24 до 0,99. Зокрема, по механічному та електричному обладнанню коефіцієнт покриття імпорту експортом за 5 місяців 2009 р. скоротився з 1,3 до 1,1, що мало наслідком зменшення позитивного сальдо на 61,8 млн. дол. США.

Майже третину (31,3 %) українського товарного експорту до РФ становлять недорогочінні метали. В умовах активного розвитку китайсько-російських відносин та посиленні загрози поступового витіснення українських виробників китайськими виробниками металопродукції з традиційних ринків збуту, незначне зменшення обсягів експорту чорних металів (на 6,1 %) на російський ринок за перші 5 місяців 2009 р. вже можна розглядати як першу ознаку перерозподілу російського ринку металів. Завдяки скасуванню США щодо України поправки Джексона-Веніка Україна змогла компенсувати втрати на російському ринку. За січень-травень 2009 р. темпи росту українського експорту чорних металів до США у порівнянні з відповідним періодом 2006 р. збільшилися в 2,1 рази.

Ці негативні тенденції для українських виробників на російському ринку свідчать про переорієнтацію значної його частини на продукцію країн Європейського Союзу, Бразилії, Аргентини, США та ін. За даними Федеральної служби державної статистики РФ у першому півріччі 2009 р. у зовнішньоторгівельному обороті частка країни ЄС становила 52,1 %, Китаю – 5,9 %, України – 5,4 %, відповідно в першому півріччі 2009 р. ці цифри становили 52,9; 5,5 та 6,2 % [7].

Однак найбільша проблема для україно-російських торговельних стосунків лишається монополія Росії щодо забезпечення потреби української економіки в енергоносіях, що є вирішальним чинником у посиленні загроз у енергетичній і економічній безпеці країни. За 5 місяців 2009 р. частка імпорту російських енергоносіїв в загальних обсягах імпорту енергоносіїв становила 54,3 %. Для країн Європейського Союзу частка імпорту енергоносіїв з однієї країни (порогове значення) не повинна перевищувати 30 % загальної їх потреби, оскільки є загроза економічного та політичного тиску країни-монопольного постачальника на країну-імпортера. При цьому слід відзначити, що у порівнянні з січнем-травнем 2009 р. цей показник суттєво знизився – на 14,3 %. Однак, небажання українських виробників переходити на енергозберігаючі технології призводить до того, що негативне сальдо по енергоносіях (-2901,8 млн. дол. США) перевищує весь український товарний експорт (2862,2 млн. дол. США). Із 1 січня 2009 не було здійснене скасування російського експортного ПДВ на нафту, що поставляється в Україну, попри те, що відповідний закон російська Держдума прийняла ще в серпні. Формальна причина – відсутність офіційних роз'яснень щодо нового механізму стягування ПДВ. Газпром, пославшись на відсутність необхідних технічних можливостей, наприкінці минулого року відмовлявся компенсувати поставки газу в разі непідписання нового контракту з Туркменістаном, попри дану ним раніше усну обіцянку покривати можливі перебої туркменських поставок [9].

Раніше була підписана угода про квоти на поставку українських труб малого діаметра до Росії на 2005 – 2009 рр. Вона прямо суперечить умовам Єдиного економічного простору, причому навіть не тим, що концептуально не відповідає вільній торгівлі без вилучень і обмежень. Концепцією формування Єдиного економічного простору передбачена уніфікація “заходів нетарифного регулювання на основі норм і правил СОТ”. Водночас квоти були надані не Україні як державі, а конкретним підприємствам, які входять до групи “Інтерпайп” (дещо пізніше кілька інших підприємств української трубної промисловості отримали свої квоти завдяки добровільним обмеженням свого експорту). Проблема в тому, що правила СОТ прямо забороняють подібне надання торгових преференцій окремим підприємствам, перешкоджаючи інтересам інших, оскільки таким чином штучно створюється нерівне конкурентне поле.

Двосторонні торговельні зв'язки стримують наявність митних тарифів між країнами, що зменшує конкурентоспроможність продукції на ринку країн-учасниць Єдиного економічного простору. У табл. 3 представлені обмеження, що можуть бути анульовані в результаті створення Єдиного економічного простору.

Політична підоснова перерахованих дій – спроба тиску Росії на Україну. При цьому проглядає намір головного ініціатора проекту “Єдиного економічного простору” відмовитися від нових практичних кроків із його розвитку. Поки що не зовсім зрозуміла мотивація. Можна припустити, що тепер унаслідок євроінтеграційних намірів України стала одно-

значною неможливістю і безперспективністю створення митного союзу Єдиного економічного простору, що робить лібералізацію торгівлі в об'єднанні як економічно, так і політично не вигідною для російського керівництва.

Таблиця 3

**Обмеження, що можуть бути скасовані
після створення зони вільної торгівлі України з Росією**

Групи товарів	Вид обмежень	Розмір	Чи буде скасоване
1	2	3	4
Експорт України			
Цукор білий	Мито	206 дол. США / т	Так
Спирт етиловий і інший спирти	Мито	2 євро за літр	Так
Горілка	Мито	2 євро за літр	Так
Сигарети	Мито	30 євро за 1000 шт.	Так
Плоский прокат із заліза, легованої або нелегованої сталі з цинковим або алюмінієво-цинковим покриттям	Антидемпінгове мито		Скасовано з 01.02.2004 р.
Імпорт в Україну			
Нафта сира	Експортний ПДВ	20 %	Можливо
Газ природний зріджений	Експортний ПДВ	20 %	Можливо
Автомобілі	Квота	20826 шт.	Обговорюється
Сода харчова	Квота	2500 т	Так
Цемент	Квота	157500 т	Так

Проаналізуємо також динаміку прямих іноземних інвестицій в економіку України з боку країн-учасниць Єдиного економічного простору (див. дані табл. 4).

Таблиця 4

**Прямі іноземні інвестиції в Україну
з країн Єдиного економічного простору, млн. дол. США**

Країна	Обсяги прямих інвестицій на кінець періоду		
	2007 р.	2008 р.	2009
Білорусія	13,2	19,1	16,4
Казахстан	0,4	3,7	3,9
Росія	457,5	799,7	906,8
Всього з країн ЄЄП	471,1	822,5	927,1

Розраховано за даними держкомстат України.

Інвестиції в економіку України з країн Єдиного економічного простору склали на кінець 2008 р. 822,5 млн. дол. США (7 % від загального обсягу ПІІ). Основним інвестором є Росія на, яку припадає 97 % всіх інвестицій з країн ЄЄП. Основними інвестиційно привабливими галузями для країн Єдиного економічного простору є [1]:

- для Росії: обробна промисловість 174,6 млн. дол. США станом на 1 півріччя 2009 р. (189,5 на початку 2006 р. млн. дол. США), сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги 16,2 млн. дол. США (15 млн. дол. США), оптова та роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами та послуги з ремонту 56,5 млн. дол. США (44,5 млн. дол. США), транспорт і зв'язок 75,9 млн. дол. США (71,4 млн.

дол. США), фінансова діяльність 71,8 млн. дол. США (24,1 млн. дол. США) операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам 74,9 млн. дол. США (73,6 млн. дол. США), охорона та соціальна допомога 104,4 млн. дол. США (103,2 млн. дол. США), нерозподілені за видами економічної діяльності обсяги ПІІ 244,5 млн. дол. США (207,4 млн. дол. США);

- для Білорусії: добувна промисловість 6,2 млн. дол. США (5,4 млн. дол. США), обробна промисловість 2,4 млн. дол. США (2,3 млн. дол. США), транспорт і зв'язок 2,2 млн. дол. США (2,2 млн. дол. США), охорона здоров'я та соціальна допомога 3,4 млн. дол. США (7,1 млн. дол. США);
- для Казахстану: будівництво 3 млн. дол. США (3 млн. дол. США), обробна промисловість 0,6 млн. дол. США (0,5 млн. дол. США).

Процес формування Єдиного економічного простору, на рівні зони вільної торгівлі в країнах – учасниках стає одним з індикаторів ступеня готовності країн до вступу у СОТ. За умов створення зони вільної торгівлі в рамках Єдиного економічного простору можна спрогнозувати зростання зовнішньої торгівлі між Україною та іншими країнами-учасниками.

Участь України в Єдиному економічному просторі дасть можливість швидше досягти економічних критеріїв вступу в Європейський Союз, таким чином інтеграція на східному векторі одночасно прискорить інтеграцію на західному. Вигоди і втрати України від участі в Єдиному економічному просторі наведені в таблиці 5.

Таблиця 5

Переваги та недоліки участі України у Єдиному економічному просторі

Переваги	Недоліки
1. Збільшення експорту до країн учасниць (найвідчутніший цей ефект буде в торгівлі з Росією, яка є найбільшим торговельним партнером України). Передусім збільшиться експорт сільськогосподарської продукції, продуктів харчування та чорних металів, щодо яких у чинному режимі вільної торгівлі найбільше вилучень.	1. Існує ризик, що навіть після скасування імпортного та експортного мита у взаємній торгівлі країни провадитимуть чимало антидемпінгових і спеціальних розслідувань, які зводитимуть нанівець тарифну лібералізацію.
2. Зниження собівартості продукції українських експортерів завдяки здешевленню імпортованої сировини та збільшенню економії внаслідок доступу на більший ринок.	2. Відсутність згоди країн учасниць на перехід до українських митних тарифів. Значне посилення торговельних бар'єрів із країнами, які не є членами Єдиного економічного простору призведе до переорієнтації споживачів і виробників на імпорт товарів із країн об'єднання, де їх виробництво менш ефективне.
3. Поглиблення конкуренції між виробниками з чотирьох країн сприятиме підвищенню ефективності української економіки.	3. Існує великий ризик, що економічну політику в інтеграційному об'єднанні формуватиме найвпливовіший учасник – Росія.
4. Скасування митного контролю та митного оформлення вантажів між країнами-учасниками, забезпечить повну свободу руху послуг, капіталів і робочої сили.	4. Недостатність існуючих коопераційних зв'язків між виробниками держав Єдиного економічного простору.
5. Підвищення конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках через реалізацію конкурентних переваг угруповання.	

Теоретично, в разі активізації співпраці в інших напрямках існує ще й можливість виходу України з Єдиного економічного простору. Але в цьому з різних причин ніхто не зацікавлений. Серед не дуже помітних чинників цього роль СОТ (після того, як до неї вступають країни-учасники Єдиного економічного простору). Адже правила цієї організації передбачають режим найбільшого сприяння, які означають, що будь-яка торгова преференція, яка надається будь-якому партнеру-учаснику СОТ, автоматично поширюється на всіх інших членів організації. Виняток із цього правила зроблено для учасників інтеграційних об'єднань. Тому Єдиному економічному простору залишиться зручним юридичним каркасом для надання чотирьма його сторонами одна одній різних торгових пільг без формального порушення вимог СОТ.

Відтак для визначення оптимального формату інтеграції в Єдиний економічний простір з урахуванням заявлених національних інтересів України слід розглянути альтернативу між зоною вільної торгівлі та митним союзом у контексті кількох основних позицій, коротко описаних у наступних п'яти рубриках:

1. Скасування митних бар'єрів. Теоретично створення зони вільної торгівлі Єдиного економічного простору “без вилучень та обмежень” має спрямовуватись на скасування російського експортного мита та ПДВ на енергоносії, призвести до повної ліквідації інших бар'єрів у взаємній торгівлі чотирьох країн та припинення антидемпінгових розслідувань. Це те, на чому наполягали представники нашої держави на переговорах з представниками інших країн – учасниць Єдиного економічного простору.

2. Конкуренція та промислова політика. В інтеграційному об'єднанні, з одного боку, формуються оптимальні умови для кооперації підприємств з країн-учасниць, а з іншого – може посилюватися конкуренція між ними. В Єдиному економічному просторі можуть спостерігатися обидва ці явища. Так, на саміті в Астані обговорювалися перспективи інтеграції транспортних систем і створення єдиної ракетно-космічної корпорації, тобто початку побудови на базі Єдиного економічного простору єдиних виробничих комплексів. Водночас політолог В. Карасьов указує на явну недостатність існуючих коопераційних зв'язків між виробниками держав Єдиного економічного простору як на головну перешкоду практичному розвитку угруповання. На його думку, виробнича кооперація на пострадянському просторі носить нерегулярний, одиничний характер, тому про можливості виробничої інтеграції, переходу до стадій спільного ринку й економічного союзу в Єдиний економічний простір говорити поки що рано. Умови для неї можуть створюватися еволюційним шляхом на стадіях зони вільної торгівлі і митного союзу. Сьогодні ж компенсувати кволе кооперування підприємств може інвестиційна діяльність [10].

Основа відносин представників бізнесу – конкуренція. Тут нелегко провести чітку межу між зоною вільної торгівлі і митним союзом, хоча можна припустити, що в рамках зони вільної торгівлі конкуренція буде досить м'якою, а у форматі митного союзу – жорсткою і агресивною. На цю думку наштовхує висновок І. Бураковського про створення митного союзу у рамках Єдиного економічного простору: “Головна проблема – це конкуренція усередині об'єднання. Україні було б вигідно усунути подвійне оподаткування або симетричні податкові збори, якими обкладаються товари, вироблені в Росії. Йдеться насамперед про енергоносії. Якщо ці питання не розв'язати, то всередині Єдиного економічного простору економіки будуть несумісними. З одного боку – Росія з регульованою та дотаційною економікою за рахунок низьких цін на енергоносії, з іншого – Україна, яка таких переваг не має” [11, с. 158]. Тут вчений сам собі суперечить, оскільки вважає головною проблемою те, що в рамках митного союзу не буде вирішено проблеми податків і мита, хоча якщо митний союз і буде створено, то в першу чергу саме для врегулювання цієї проблеми [2].

Інша проблема дешевих енергоносіїв – брак стимулювання інноваційної діяльності. Якщо українські експортери не одержать доступу до дешевого палива, то вони матимуть стимул поступово переходити на високотехнологічну продукцію, впроваджувати енергозберігаючі технології.

3. Відносини зі Світовою організацією торгівлі. “Формування і діяльність Єдиного економічного простору здійснюється з урахуванням норм і правил СОТ” – зазначено в Концепції Єдиного економічного простору. В документі також проголошується:

- приєднання держав-учасниць до СОТ на узгоджених умовах;
- утримання держави-учасниці, що вступила до СОТ раніше за інших, від висування вимог до інших держав-учасниць у рамках переговорів з приєднання до СОТ.

Трактуються ці положення досить неоднозначно. По-перше, палкі дискусії викликала теза про приєднання до СОТ на узгоджених умовах. Якщо Єдиний економічний простір буде зоною вільної торгівлі, то умови не обов’язково повинні узгоджуватися. А коли Єдиним економічним простором стане митний союз, то цій “єдиній митній зоні” доведеться вступати до СОТ як єдиному цілому. Тоді Єдиному економічному простору доведеться заново погоджувати умови свого вступу до СОТ з членами Робочої групи, що практично перекреслить попередній переговорний процес і схилить чашу ваги на користь зони вільної торгівлі, а не митного союзу. Білорусь, навпаки, хотіла б потрапити до СОТ разом з іншими учасниками Єдиного економічного простору, оскільки її індивідуальні переговори практично не просунулися з нульової позначки [12].

4. Суверенна євроінтеграція. Деякі автори стверджують, що недоліки вступу України в Єдиний економічний простір візьмуть верх над перевагами в контексті вступу України в Європейський Союз. “На запитання, чи завадить Єдиний економічний простір європейській інтеграції України, існує тільки одна категорична відповідь: так” [13, с.16]. Ця думка йде врозріз із заявою, що Україна братиме участь у діяльності Єдиного економічного простору у рамках, котрі зберігають її курс на євроінтеграцію.

Протилежна сторона – Європейський Союз – теж не палає великим бажанням бачити Україну у своїх рядах. Досі не вирішено жодного з проблемних питань, на яких наполягає Україна – угода з Європейським Союзом про асоціацію, вільна торгівля, спрощений візовий режим, статус держави з ринковою економікою, антидемпінгові заходи і квоти тощо. Тому нашій державі логічно не продовжувати наполягати на об’єктивно нездійснених сьогодні цілях, а шукати нових можливостей взаємодії з Європейським Союзом з урахуванням участі України в інтеграційному проекті Єдиного економічного простору. Більше того, Єдиний економічний простір може не перешкодити, а допомогти тіснішому економічному співробітництву України з Європейським Союзом. Україна, прагнучи вступити до Європейського Союзу, автоматично погоджується на обмеження – в перспективі – суверенних повноважень національних органів влади, оскільки те, що члени Європейського Союзу втрачають частину свого суверенітету, – аксіома. Проте найважливішим аргументом проти Єдиного економічного простору було можливе обмеження українського суверенітету, що суперечить Конституції України.

Аргумент про суверенітет можна трактувати неоднозначно. З одного боку, принцип суверенітету знайшов закріплення в міжнародному праві, насамперед у Статуті ООН. З другого боку – в епоху посилення впливу між- і наднаціональних інститутів, транснаціональних корпорацій суверенітет вимушено обмежується, а його концепція стає неадекватною реаліям міжнародних відносин. З третього – суверенітет є вкрай важливим психологічно. В. Іноземцев указує, що “спроби перегляду концепції суверенітету викликають у більшості держав вкрай негативну реакцію... Суверенітет у споконвічному його значенні був багато в чому тотожний власності” [13].

5. Вибір балансу інтересів. Можна бачити, що вибір між зоною вільної торгівлі та митним союзом Єдиного економічного простору для України – це, за великим рахунком, вибір між її ймовірною неучастю і можливою участю в діяльності організації. По-перше, очевидно, що без митного союзу Росія на реальні поступки в об’єднанні не піде, а мотивація Єдиного економічного простору для України пов’язана саме з лібералізацією відносин у російському напрямку.

По-друге, як уже говорилося, митний союз принципово несумісний тільки з одним із трьох заперечень України – з її євроінтеграційним курсом, та й то якщо під євроінтеграцією

розуміти повне членство в Європейському Союзі. Усі інші проблемні питання можна врегулювати на багатосторонній основі.

По-третє, якими б не були суто економічні аргументи, на розвиток Єдиного економічного простору великий, якщо не вирішальний вплив чинить саме (гео)політичний фактор, від якого залежить балансування між взаємними вимогами, поступками, інтересами та реальними кроками чотирьох держав. Уважно відстежуючи новини про прогрес Єдиного економічного простору, можна бачити, що ситуація навколо нього начебто повільно, але істотно трансформується кожні кілька місяців – від зустрічі до зустрічі глав держав – учасниць Єдиного економічного простору, і робити якісь прогнози щодо майбутнього цього об'єднання дуже складно.

Висновки. Аналіз відносин України з країнами-учасницями Єдиного економічного простору вказав на переваги та недоліки такої співпраці. До числа перших слід віднести: зниження собівартості продукції українських експортерів завдяки здешевленню імпортованої сировини та збільшенню економії внаслідок доступу на більший ринок; скасування митного контролю та митного оформлення вантажів між країнами-учасниками забезпечить повну свободу руху послуг, капіталів і робочої сили; підвищення конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках через реалізацію конкурентних переваг угруповання. Серед недоліків можемо виділити: відсутність згоди країн учасниць на перехід до українських митних тарифів; ризик того що економічну політику в інтеграційному об'єднанні формуватиме найвпливовіший учасник – Росія; ризик, що в взаємній торгівлі країни провадитимуть чимало антидемпінгових і спеціальних розслідувань, які зводитимуть нанівець тарифну лібералізацію.

Наступним кроком у митно-тарифних відносинах повинна стати розробка основ митного законодавства країн – членів угруповання. На думку автора, Єдиний економічний простір має можливість використовувати всі позитивні напрацювання у сфері нормативно-законодавчої бази СНД, яка стосується і загальних питань організації міжнародних перевезень, і їх галузевих особливостей.

Література

1. *Соглашение о формировании Единого экономического пространства.* <http://www.president.gov.ua/rus/summit/191926050.html>.
2. Бураковский И. Создавая ЕЭП, Украина теряет стабильность и предсказуемость. // *Бизнес.* – 15.09.2003. – № 37 (556).
3. *Стратегія економічного і Соціального розвитку України на 2004–2015 рр. “Шляхом європейської інтеграції”* / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
4. Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В. та ін. *Міжнародна економіка: Навчальний посібник.* – К.: Центр навчальної літератури, АртЕк, 2002. – 436 с.
5. Румянцев А.П., Климко Г.Н., Рокоча В.В. та ін. *Міжнародна економіка.* – К.: Знання-прес, 2006. – 479 с.
6. Філіпенко А. С. *Міжнародні економічні відносини: Підручник.* – К.: Либідь, 2008. – 408 с.
7. Філіпенко А.С., Рогач О.І., Шнирков О.І. та ін. *Світова економіка: Підручник.* – К.: Либідь, 2000. – 582 с.
8. Фомин С. *Украина между ЕС и ЕЭП // Финансовый директор.* – 2004. – № 5. – С. 84–90.
9. Фомин С. *Пишемо ЄЕП, думаємо ЄС? // Політика і час.* – 2004. – № 4. – С. 49–53.
10. Силина Т. *Соучастники. //Зеркало недели.* – 24.04.2004. – № 16 (491).
11. Дахно І.І., Бовтрук Ю.А. *Міжнародна економіка: Навч. посібник.* – К.: МАУП, 2002. – 216 с.
12. Толстов С. *Проект ЕЭП: за и против. // День.* – 24.09.2003. – № 169.
13. Дергачов О. *Єдиний і неповторний простір: Єдиний економічний простір // Політичний календар.* – 2003. – № 6. – С. 14–18.